

*“Bütün bu düşünceleri yazarken ellerim titredi.
Ama kafamda biriken bütün düşünceleri boşaltmak ve yazmak istiyorum.
Sadece yazmak. Rahatlamak.”*

Marilyn Monroe

1. Ölüm

Ölüm hakkında düşünmek, hatta bir kitap yazmak bile farklı bir duygu yaratıyor. Kelime birçok okuyucuya soğuk, huzursuzluk verici, uzak durulması gereken ve kaybı hatırlatan bir kelime olarak gelmektedir. Hatta bazı kişiler kelimeyi ağzına almaktan bile çekinmektedir. Ölüm meleği Azrail çağrılabilir diye...

Yayınevi editörümüzle karşılıklı uzun görüşmeler sonrası, farklı konularda kafa karışıklıklarını giderici kitaplar serisi yazmayı planladık. Ölüm hakkında bir kitap yazma düşüncem epey zamandır olmasına rağmen, bunu ilk sıraya almak beklenmedik bir şeydi. Genellikle bütün anlatılar doğum-yaşam ve en son ölüm olmak üzere çizgisel şekilde ele alınır ama ben böyle bir sıralama düşünmedim.

Kitap sıralamasını bir yana bırakıp ölüm konusunda yazmanın daha önemli olduğu fikri birden belirdi. Bununla birlikte, konuyu yazmak için daha yoğun bilgi birikimim olduğunu ve diğer hazırlayacağım kitapların aksine daha çok ilgi çekeceğini tahmin ettim. Ancak üzerinde ölüm yazan bir kitabın ne kadar satacağı da ayrı bir tartışma konusudur. İlgiye ek olarak da acil bir ihtiyaç

listesinde ilk sıralarda yer alabileceği de önemli bir gerekçe gibi geldi bana. Çünkü bu ülkede her gün binlerce insan ölüyor ve yakınları onların ölümüne şahit oluyor. Birçok kronik ve ağır hasta da ölümünü bekliyor ve yakınları da onlarla beklemede. Yahut beklenmedik ani ölümlerle yüz yüze gelebilmekteyiz. O zaman konu itibariyle ölüm, önce yazılabilir bir kitap olarak serinin ilk kitabı olarak hazırlandı.

Ölüm, çünkü *ölümlüler* ve *ölmekte olanlar* için acil bir durumdur! Hatta ölümün olduğu bir dünyada, hiçbir şey ölüm kadar ciddi ve dikkate değer değildir. Nihai zafer ölümün olduğuna göre, önceliği onu anlamaya vermek gerekir.

İnsanoğlunun ölüm hakkında ilk düşüncüsü ne zamandır? Bunu bilmek zor, ancak evrimin uzun tarihine bakıldığında bazı ipuçları yakalanabilmektedir. Evrim soy ağacında akrabalarımızdan olan *H. neanderthalensis* 350 bin yıl önce dünyada ortaya çıkar ve 30 bin yıl öncesine kadar da varlıkları devam eder. Beyinleri bizim şimdiki halimizden epey büyük olmasına rağmen evrim -bu veri organlarda büyüklüğün değil, her zaman işlevin önemli olduğunu bir kez daha doğruluyor- ağacında yaşamda kalmayı beceremeyen ve teknik ilerleme yapamayan bu insansıların ölüm konusunda düşünmüş olabilecekleri anlaşılmaktadır. Belki de buzul çağı insanları olmalarından, yaşam onlar için zordu ve ortalama 40 yaşlarında ölüyorlardı. Büyük beyinli olmalarına rağmen soğuktan korunmak için geliştirdikleri giysileri yoktu.

Neanderthallerin, ölümlerini dinî ayinler ve çiçek süslemeleriyle mezara gömdükleri öne sürülmüşse de, sonradan bulunan verilerin o kadar kesin yorumlanamayacağı, bulunan çiçek polenlerinin rüzgârla oraya taşınmış olabileceği yahut kazıda çalışan işçilerin botlarından oraya gelmiş olabileceği öne sürülmüştür. Buradaki öykü ne olur ise olsun, düşünebilen bir insansının ava gittiği arkadaşının av sırasında ölmesi veya kendisinden çocuk sahibi olduğu eşinin bir anda ölmesi durumlarında muhtemelen, ay ışığının aydınlattığı su kenarlarındaki mağaralarında “Canlı olan, koşan ve avlanan kişi nereye gitti?” şeklinde yıldızlara ba-

karak bir sorgulaması olmuştur. Çünkü daha dün şurada onunla avlanıyordu ve o, çocuklarına bakıyordu. Ona ne olmuştu da hareket edemiyor, konuşamıyor ve tepki vermiyordu?

Dolayısıyla ölüm algısının evrim sahnesinde yeni değil, insanıların kendini başkası yerine koymaya başladığı, suda kendi yansımalarını gördüğü ya da rüyalarını hatırlamaya başladığı zamanlarda ortaya çıkması çok muhtemeldir. Ama “Kesin ne zaman?” şeklindeki bir sorunun yanıtını alabileceğiniz birisi yoktur.

Daha sonraki dönemlerde gruplar halinde yaşamayla sosyalleşme arttı ve ölüm artık yaşamın bir parçası olarak hem mitolojilere hem de yazılı belgelere geçmeye başladı. Ölüm hakkındaki ilk yazılı belgeleri bundan 3500 yıl önce Nil’in kıyısında yaşamış Mısır toplumunda görüyoruz ve ardından Sümer, Asur, Hitit ve diğer tüm toplumlarda da değişik şekillerde konu edilir oldu.

Diğer yandan da ölüm ve ölümden sonra kavramı, ayrılamaz bir soru birlikteliği oluşturmaktadır ve soru işaretleri sırt sırta dayanmış gözükmektedir. Ölümün bahsedildiği yerde ise ölüm ve can vermeye başlayan bir öte âlem tartışması da başını alıp gitmektedir.

Tek Tanrılı dinlerin ortaya çıkışının ardından ölüm ötesinin vadedilen yaşam olması sebebiyle ölüm ve sonrası, uzun zamandır teolojinin en önemli kısımlarından biri haline aldı. Sadece teolojinin değil, felsefenin doğumuyla beraber en uzun ve önemli tartışma konularından biri haline geldi. Bazı felsefecilerce “*hayata ait bir şey olmadığı için*” felsefenin konusu olmayacağı öne sürüldüyse de felsefenin zihin-beyin, ruh-beden tartışmalarından kaynaklanan önemli ve hatta esaslı konularından birisi olmuştur. Yüzyıllarca zihin-beyin ve ruh-beden tartışmaları devam etti ve halen de devam etmektedir. Zihin-beyin bağlantısının nasıl sağlandığı, maddesel et beyinden ayrı bir zihnin olup olmadığı, olsa da sonuçta maddi bedenden ayrı var olan bir yapı (zihin, bilinç veya ruh, adı ne olursa olsun) varsa ölümlerle bunun ne olacağı soruları felsefenin, yanıtlarını aradığı esas sorulardır.

Ölümden sonra yaşam sadece dinlerin değil; ruhçuluğun, yani spiritüalizmin de ilgi alanı olmuştur ve bu ilgi, modern parapsikolojinin doğmasını sağlamıştır. Batı'da 1800'lerde başlayan bu akım, ülkemizde epey geç olarak 1950'lerde kıvamına ulaşmaya başladıysa da öte âlem ve ölüm kavramı spiritüalizmin esas ilgi alanı olarak kalmaya devam etti. Yanıtını aradıkları -öte âlemde nasıl bir devamlılık var- her ne kadar doğrudan ölümün ne olduğunu incelemek olmasa da konuyla ilgilenen sınırlı sayıda ki insan için ölüm konusuna daha ılımlı yaklaşılmasını sağladı. Medyumlar vasıtasıyla ölenlerin ruhlarından bilgi alan ve öte tarafın düzenini anlamaya kendini adanmış birçok profesyonel ortaya çıktı. Bunlar içerisinde azımsanmayacak bilimsel bilgi okullarında yetişmiş ve hatta Nobel Ödülü almış kişiler de vardı. Ölüm anı deneyimleri ve ölümler sırasında gerçekleşen sıra dışı olaylar kayıt altına alındı. Bir araya getirilerek bir çerçeveye ve kalıba oturtulmaya çalışıldı.

Ölüm uzun zaman Batı felsefeciler tarafından umursanmamış ve metafiziğe yakın, öznel bir durum olduğu düşünülerek üzerinde düşünülmemiş, sistematik olarak incelenmemiştir. Hatta meşhur Wittgenstein, *Tractus*'unda "Ölüm bir yaşam olayı değildir." diyerek üzerinde anlamlı konuşulamayacağını öne sürmüştür. Mesela Spinoza, *Etika*'sında "Özgür kimse ölümü aklına getirmez, hayat üzerine tefekkür eder." der. Bu deyiş aynı zamanda bir kaçıştır da. Diğer yandan ölüm bazıları için de felsefenin gerçek ilham perisidir ve daha çok ölüm kaygısı, ölümün ne olduğu ve insan ölümü nasıl öğrenir gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Diğer yandan August Comte ise "Tek bir felsefi gerçek varsa o da ölümdür." demiştir. Sokrates, felsefeyi "ölüme hazırlık" olarak kabul etmiştir. Ona göre ölüm olmasaydı felsefe yapmak kolay kolay mümkün olmazdı. Voltaire ise ebedî hayatın ne olduğunu bilmediğimizi söylerken şimdiki hayatın ise berbat bir şaka olduğunu söyler. İnsan türünün de ölüme farkındalığı olan ve gün gelince öleceğini bilen tek tür olduğuna dikkat çeker. Tirasimakos ise bir konuşmasında çok dikkate değer bir vurgu yaparak şöyle der: "Bireyselliğim devam etmediği takdirde, sizin ölümsüzlük

diye geveleyip durduğunuz şeye metelik bile vermem.” Haklıdır da. Bugünkü anlamda bireysellik; yaşanmışlık belleğimiz ve kendimize olan farkındalık bilincimiz demektir. Bunun olmadığı öte âlem çok istenirse gerek.

Daha yakın zamanlarda ölüm konusu, organ nakillerinin gelişmesi ve ölen insanlardan organ alınması talebi sebebiyle tıbbın da ilgilendiği bir alan haline geldi. Çünkü yaşayanlardan değil, ölen kişilerden organ alınabilirdi ve ölümün tam olarak ne olduğunun hekimler için tanımlanması gerekmektedir. Bu amaçla çok uzak olmayan bir zamanda, 1970’lerde, nörologlar tarafından “beyin ölümü tanı ölçütleri” oluşturulmaya başlandı. Zaman içerisinde bu ölçütler değiştiyse de genel bir kalıp olarak “beyin ölümü” kavramı tıba yerleşti ve yasal ölüm tanımı olarak kabul edildi. “Beyin ölümü” tanısı, tıbbi ve hukuksal olarak ölüm demektir ve günümüzde de bazı küçük ayrıntılar hariç aynı isimlendirme geçerlidir.

Yine gelişen sağlık teknolojilerinin, insanlardan alınan dokuların saklama şartlarının iyileştirilmesinin, yapılan birçok hayvan deneylerinin ardından “İnsanı da dondurarak gelecekte tekrar uyandırmak için saklayabilir miyiz?” şeklinde yaklaşımlar ortaya çıktı. Aynı soru, Mars’a veya uzak gezegenlere insan gönderme sırasında astronotları veya yolcuları bir çeşit derin soğutmayla uyku durumuna getirerek yapılabilir mi şeklinde de soruldu. Bu durumda, uygulanan dondurma süreci bir başlangıç noktasına gerek duyduğundan ölümün tanımını gerektirir oldu. Diğer yandan, öldükten sonra kendisini dondurtarak (tüm bedeni veya sadece kafa kısmı) gelecekte bir zamanda tedavi olma umuduyla uyanmak için insanlar para öder oldu. Beden dondurma şirketleri dünyanın değişik yerlerinde kuruldu. Yasal olarak da ölüm tanısı alınır alınmaz uygulanması gerektiği için ölüm kavramının -ne zaman başladığının- yeniden ele alınmasını gerektirdi.

Ölüme yakın deneyimlerle uzun bir dönem sadece parapsikologlar ilgilenirken son on yıldır bu deneyimler artık hastanelerde çalışan hekimlerin de araştırma konuları içinde yer bulmaya başladı.

Konuyla ilgili bilimsel dergilerde, ölüme yakın deneyimlerin neden ortaya çıkabileceği ve o sırada beyinde nörolojik, fizyolojik ve kimyasal olarak neler olabileceği konusunda tartışmalar yayınlanmaya başlandı. Yani ölüm ve ölüme yakın deneyimler de bilimsel yöntemle ortaya konulabilir ve araştırılabilir oldu. Böylece, vurgulanarak ortaya konulan “klinik ölüm” adlı kavramı daha iyi anlar olduk. “Beyin ölümü” kavramının yanına onu da ekledik.

Spiritüalizmin önemli konularından birisi olan yeniden doğuş (re-enkarnasyon) vakaları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ayrı bir ilgi ve tartışma konusu olmaya devam ediyor. 3-4 yaşlarındayken çocukların “Ben eskiden şuydum, siz benim anne babam değilsiniz.” demesi bir yana, kişisel gelişimciler yahut regresyon tedavi edicileri kişilere bir ya da birden fazla geçmiş yaşam hediye eder duruma geldi. Tekrar doğuş vakalarının ima ettiği ölümsüzlük ve ölümden sonra tekrar dünyada bedenlenme durumu, günümüzde bile hem ülkemizde hem de dünyada önemli bir inanç konusu olmaya devam etmektedir. Her eğitim seviyesindeki insan arasında hem inanç hem de tartışma konusu olmaktadır.

Daha yakın zamanlarda ise ölen kişilerin ölüm anında beyin kan akımı ve beyin dalgaları kayıtları (EEG) yapıldı ve bunlar yayınlanarak diğer bilim insanlarının görüşlerine sunuldu. Oysa ölen kişilerin tam ölüm anında bedensel ve fizyolojik olarak incelenmesi bilimde çok nadir bir durumdur ve ilk deneyler neredeyse yüz yıl kadar öncesinde yapılmıştı. Ölüm sonucu bedenden 21 gramın eksildiği, gazetelere haber olmuştu. Aradan geçen zaman içerisinde filmi de yapılırsa bilimsel doğrulamaları aynı sonucu vermemişti. Ama 21 gram konusu, film gösterime girdiğinde düşünen kafaları epeyce meşgul etmiş ve “Ruh sadece 21 gram mı? Aaa, ağırlığı sadece bir çikolata parçası kadar mı?” diye sorulur olmuştu.

Günlük yaşamımızda her yere sinen kuantum fiziğinin bize ima ettikleri de “ölüm ve yok oluş” konusunu tekrar düşünmemizi sağladı - üniversitelerdeki katı maddeyle uğraşan kuantum fizikçileri için aynı şeyi gözlemlemedim. Yüz yıl kadar önce her şey parçacıktı. Sonra parçacık değil, sadece enerji yoğunlaşma-

ları olduğu kafamıza sokuldu. Bugün ise anlıyoruz ki ne parçacık ne enerji yoğunlaşması. Maddeyi oluşturan her şey, aslında bilgi ve evrensel kuantum alanında ya da dalga fonksiyonunda geçici varoluşlar! O zaman zaten bizim yapımız da çürüyen, tükenen bir madde değil, kuantum fiziğine göre devamlılığı olan ama sadece halden hale geçiş yapan bir yapı. “Bu durumda bedensel veya beyinsel ölümün anlamı ne olabilir ki?” sorusu soruldu ve ölümden sonra yaşama perde aralanarak yorumlar yazıldı, çizildi. Dolayısıyla ölüm kelimesinin anlamı da farklı algılanmaya ve hissedilmeye başlandı.

Bugün artık ölüm konusu, köyde ya da şehirde yaşayan modern insanın kafasındaki en önemli konulardan biridir. Gizli bilinçaltında yahut açık bilinçli konuşmalarda konu edinilmektedir. Çoğu kişi bu konu hakkında konuşmasa da yalnız kaldığı gecelerde yahut yakınlarının ölümü ve defni esnasında mutlaka ölümü hatırlamıştır. Sadece hatırlama değil, kitabımızın bölüm başlıklarında göreceğiniz sorulardan birini ya da birkaçını kendi kendinize sormuşsunuzdur. Muhtemelen de sadece kendi kendinize ve sessiz sormuşsunuzdur. Kimseler duymadan... Hatta kafanızdaki ölümle ilgili soruları düşünürken bile usul usul düşünmüşsünüzdür ölüm uzak kalsın diye...

Bu kitapta, okuyucuların ölüm hakkındaki sorularına yanıt bulmaya ve belki de istemeden zihinlerde yeni sorular oluşturmaya başlayacağız. Bazı kişilerin, inandığı doğruları tekrar düşünmesi-ne vesile olabiliriz. İçerik olarak teolojik ölüm ve öte âlem kavramını hiç ele almadan, günümüzdeki daha çok bilimsel bilgileri ele alıp ölüm üzerinde düşünüp tartışmak esas gayemizdir. Bu kitapta teolojik tartışmaların neden olmadığı konusu ayrı bir konudur ve ilahiyatçıların ilgi alanıdır. Gelenek ile dinin neredeyse ayrılmaz ip yumağı gibi birbirine karıştığı bu topraklarda -şükür ki üniversitelerimizdeki birçok akademisyen ilahiyatçı bu ayrımı Kur'an perspektifinden çok iyi yapabilmektedir- en iyisi din ve ölüm, ölüm ötesi konusunu ele almamak olacaktır. Mesela Hz. İbrahim'i Cennet vaadi gibi bir konu kitapta ayrıntılı olarak yer almaz.

Diğer bir konu da bu kitabın yazarı olan bir nöroloji uzmanının ölümle ne alakası olabileceğidir. Nöroloji; beyinle, omurilik hastalıklarıyla uğraşan bir hekimlik alanıdır. Sonuçta ölümlülerden biriyim. Diğer yandan Nöroloji uzmanları, tıbbi ölüm ve beyin ölümü tanısını koyan uzmanlıklardan bir tanesidir. Beyin ölümü tanısı konusunda organ nakline ilk imza olurları veren kişiler nörologlardır. Hastanelerde en çok ölüm gören ve hastaları ölen uzmanlık alanlarından birisi de nöroloji uzmanlığıdır. Bunun dışındaki ölüme yakın deneyimler, beden dışı deneyimler ve ölümle ilgili diğer bazı normal dışı fenomenler sinir sistemi ve beyinle alakalıdır. Belki de en önemlisi; bir bilim insanı olan nörologların uğraşısı olan bilinç, bellek ve kişilik kavramlarıdır.

Bütün bunlar bir şekilde beyinden kaynaklanır ve beyin öldüğünde bunlara ne olacağı sorusu nörologun kafasındaki bir sorudur. Bu nedenle bir hekim ve bilim insanı olan nörolog, “Ölünce ruh nereye gider?” diye sormaz (hatta soramaz), “Bilinç-bellek-kişilik devam eder mi?” diye sorar. Sorulacak soru şudur: Öldüğümüzde ölür müyüz? Ve ölümden sonra varoluşumuzun devam ettiğinin kanıtlanması, bizim için en önemli sırrın açığa çıkması demektir.

Sonuçta canlanan ve hayat bulan canlı olarak ölümlüsünüz! Doğarken, hatta anne karnında yokluktan oluşurken alnımıza vurulan bir mühür var: “Ölümlü”. Yaratılan olduğumuza göre ve diğer bir ifadeyle yaratan olmadığımızıza göre “öleceğiz”. Dinî inancımıza göre musalla taşı üzerine yalnız yatırılacağız ve toprağın altına yalnız gömüleceğiz.

Hatta şöyle yazmamız ya da okumanız lazım. Kaygı duymadan ve rahat olarak: “Ben de ölümlüyüm.”

“Bir gün değil, belli bir zamanda ben de öleceğim ve tüm yakınlarım ölecek... Tüm sevdiklerim ölecek...”

“Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır.”
(Cu'ma, 8)

“Sen elbette öleceksin, onlar da elbette ölecekler.” (Zümer, 30)

“Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi kötülük ve iyilikle deneyeceğiz. Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz.” (Enbiya, 35)

Hatta ve hatta çok uzun bir zaman sonra cansız olsalar da yaratılanlardan olan gezegenler, yıldızlar, galaksiler, kara delikler, evrenler bir çeşit yok oluş ve ölüme benzer değişim geçirecektir. Daha da ilerisi, evrenimiz bile gelecek bir zamanda ölümlerle karşılaşacak. Oldukça karanlık ve inanılmaz soğuklukta bir evrensel ölüm!

2. Öte Âlem Araştırma Dönemleri

Öte âlem üzerinde yapılan araştırmaları temelde dört zaman dilimine ayırmak mümkündür. Bu dönemler 1880-1930, 1930-1960, 1960-1990 ve 1990'dan günümüze olarak gruplanabilir. 1830-1930 yılları arası ilk dönemdir. Daha çok, ölmüş kişilerin hayaletlerini gören kimselerin “kendiliğinden” meydana gelen tecrübelerini toplamanın, sınıflamanın ve çözümlemenin olduğu dönemdir. Medyumlarla başlayan bilgi birikimi de bu döneme denk gelir. 1930'lara yaklaştığında elde epey vaka örnekleri birikmiş ve duyarlar dışı algı, süper psi gibi kavramlar yazılır olmuştur. 1930-1960 yılları arasında parapsikoloji deneysel yöntemlere başvurmakla birlikte, birçok parapsikolog ölüm ötesi konularda fazlaca bir araştırmaya ve deneme işlerine girişmemiştir. Hatta böyle bir konu başlığını ihmal ettikleri bile söylenebilir. Batı'da bu dönem deneysel parapsikoloji dönemiymişken ülkemizde Batı'da bitmeye yüz tutmuş ruhçuluk akımının Dr. Bedri Ruhselman ile yeşermeye başladığı dönemdir.

Bir sonraki döneme gelindiğinde Türkiye'de Dr. Ruhselman ruhçuluk konusunda ununu elemiş, eleğini asmıştı ve geride yeterli bir bilgi birikimi bırakmıştı. Dünyada ise 1960-1990 yılları arasında ölüm ötesinden bilgi toplamak için daha sıkı yöntemler düşünüldü. Mesela yaşayan akrabalarından ölmüş kişi hakkında telepatiyle bilgi almayı engelleyecek yöntemler geliştirildi. Bu yöntemlerle bilgiler toplandı. Ölüm, bilimin konusu olmaya baş-

ladı. Özellikle organ nakillerinin başlamasıyla ölümün ne olduğu, beyin ölümü kavramı tanımları yapılmaya başlandı. Bilim gene de öte âlemle ilgilenmemesine rağmen parapsikologlar bilgi toplamaya devam ediyordu.

1985-1995 arası yıllarda ülkemizde parapsikoloji alanında birçok kişi yetişti ve ortaya çıktı. Yeni dernekler kuruldu ve birçok yayıncı çıktı. 1995'lerden bu yana da daha müspet şekilde öte âlem, bilimin olmasa da felsefe ve diğer araştırma alanlarının konusu olmaya devam etmektedir. Müspet tartışmalara ilaveten kuantum fiziği de olayın içine dahil edildi. Kişisel gelişimciler de olaydan uzak kalmayarak insanları öte âleme gelişmiş bir şekilde göndermek için tüm çabaları gösterir oldular. Öte âlem kavramı bilim için halen tabulardan biridir. Pekâlâ hatıralar fiziksel ölümden sonra da devam eden "başka bir yerde" devam edebilir. Çünkü bazı vaka raporlarına bakıldığında, materyalizm doğru ise rapor edilen bazı olayların olmaması gerekir.

Darwin'in evrim teorisi, insanın ruhunun olduğuna dair inançtan şüphe duyulmasına neden olmuştu. Buna rağmen evrim teorisinin kurucu babalarından Alfred R. Wallace ateşli bir spiritüalistti ve insanın ölümden sonra da var olacağına olan inancından zerre sapmadı. Oysa Darwin, ruhun oturduğu tahtı sarsmış ve onu aşağı indirmişti. Ama biliyoruz ki bu hayata benzer bir şeyin öte âlemde sonsuza kadar ve zamansız olarak devam edeceği inancı veya fikri bazılarını rahatsız etmeye devam etmektedir.

3. Sorular, Sorular ve Sorular...

Ölüm hakkında sesli soru sormaya, bilimsel bilgilerle konuşmaya ve tartışmaya hazır mısınız? Hayret ve şaşkınlık, öğrenmeyi sağlayan en önemli uyarıcı kaynaktır. Kafalarınızın içinde sıcak beyninizde eminim birçok soru vardır ve yanıtları da elinizde yoktur:

Bu insanların deneyimleyeceği ve benim deneyimleyeceğim ölüm nedir? Öldüğümde gerçekten ölür müyüm, yoksa bir şeyler devam eder mi? Bâkî kalma mümkün müdür? Bedenimiz dışında da "dü-